

DRAGENDE MATERIALITET

Forskydninger i den boghistoriske praksis efter den digitale revolution

Anders Toftgaard

Da jeg en dag skimmede nyheder på telefonen, gled overskriften ”Grædende teenagere på TikTok får gammel bog til at hitte verden over” frem på DR-appen. Nysgerrig efter at vide, hvilken bog i hvilken periode af bogens historie, der kunne fremkalde så kraftig en reaktion fra dagens digitalt indfødte teenagere, klikkede jeg straks på nyheden. Det viste sig at dreje sig om E. Lockharts roman *We were liars* fra 2014. I en sådan medievirkelighed, hvor nyheder kolporteres digitalt som tekst og billede på applikationer på små håndholdte computere og en bog udgivet syv år tidligere er gammel, får ordet boghistorie en anden betydning, end det havde før den digitale revolution.

Den digitale revolution har fået nogle forskere til at placere boghistorien i en bredere mediehistorie.¹ Det er sigende, at efterfølgeren til det tyske boghistoriske tidsskrift *Wolfenbütteler Notizen zur Buchgeschichte* i 2019 fik titlen *Medium Buch – Wolfenbütteler interdisziplinäre Forschungen*. Bogmediet er et medium på linje med andre medier, og forskningsområdet er interdisciplinært. I takt med fremkomsten af digitale og sociale medier er de audiovisuelle medier gledet mere i baggrunden som medier i den stadige vekselvirkning mellem tekst, billede og lyd.

I denne artikel vil jeg på baggrund af dagens medievirkelighed og fra en placering i Det Kgl. Biblioteks Sorte Diamant – der giver en klar udsigt over Københavns havn, men et perspektiv på forskningsfeltet med mulige blinde vinkler – undersøge dansk boghistorie i de senere år.

Et mødested

Boghistorie er et forskningsfelt, som man kan komme til fra mange forskellige vinkler: litteraturvidenskab, historie, filologi, biblioteksvæsen eller som antikvarboghandler eller bogsamler. Det gælder i særdeleshed i Danmark, som er et lille sprogområde, hvor der inden for denne type humaniora er et overlap mellem humanistiske forskere på forskningsinstitutionerne og skribenter fra andre praksisområder. Boghistorie er i Danmark kendetegnet ved at være et mødested mellem forskellige discipliner, praksisser og erfaringer.

Boghistorie har også en historie i Danmark. Der kan argumenteres for, at boghistorie i en dansk kontekst i hvert fald har eksisteret siden 1700-tallets antikvarer. Når den store bogsamler Otto Thott (1703-1785) og historikeren Hans Gram (1685-1748) skrev sammen, var det i nogle tilfælde om bibliografiske emner, som man godt kan opfatte som boghistoriske. Det var også i denne periode, at et ord blev knyttet til begrebet. Betegnelsen boghistorie optrådte på tryk for første gang i 1780 som titel på en udgivelse af en tekst af Peder Syv (1631-1702) i historikeren, bogsamleren og biblioteksmanden P.F. Suhms (1728-1798) *Danske samlinger*: "Bidrage til den Danske Bog-historie af hr. Peder Syvs Danske Boglade".² I 1861 blev betegnelsen foreslået som en dansk ækvivalent til fremmedordet bibliografi.³ Boghistorie er altså en disciplin med en lang historie i Danmark.

I den første danske håndbog i bibliotekskundskab, der blev udgivet i 1912, blev boghistorie defineret som et specifikt felt inden for bibliotekskundskab. Bogen blev redigeret af en ung bibliotekar, den 25-årige Svend Dahl (1887-1963), der senere blev Rigsbibliotekar.⁴ I forordet til håndbogen

Ordet boghistorie optræder i titlen på P.F. Suhms udgivelse af dele af Peder Syvs Den danske Boglade fra håndskriftet med signaturen Rostgaard 151 kvart i P.F. Suhm (red.): *Samlinger til den Danske Historie*, bind 1, del 2, København: A.H. Godiches Efterleverskes Forlag, 1780, 89-104. Om teksten, se Bjerring-Hansen: "Peder Terpagers og Peder Syvs boglader". Foto: Det Kgl. Bibliotek.

VI.

Bidrage til den Danske Bog-Historie,
af
Hr. Peder Svob Danske Boglade.

Forfatterens egenhændige Udkaft eller, rettere sagt, Samlinger til dette Værk, som egentlig skulde have været en historisk-kritisk Esterretning om alle i Danmark og udenlands trykte Danske Bøger, findes endnu paa Universitetets Bibliothek iblant de dertil af Salig Conferenceraad Rosigaard forærede Haandskrifter, under No. 305. Den af vort Sprog og Historie saa velsortiente Forfatter har heri faaet Leilighed til at anbringe mangen en artig Anmærkning, som ey er uvigtig til vor lærde Historie.

Haandskriftet begynder med en Esterretning om nogle Bøger, som af Dansk ere oversatte paa Svensk og andre Sprog, nemlig: N. Hemmingii Antidotus contra desperationem, trykt paa Svensk i Stockholm 1608, og paa Tydsk ved Henr. Ratelius i Lybel 1615, 8vo. Den Norske Hirdskraae efter Hvittfelds Danske Oversættelse, trykt paa Svensk i Stockholm 1648, 12mo. D. Jersfins Troens Kamp og Seyer, paa samme Sprog oversat af Tobias And. Biork, og trykt i Stockholm 1678, 12mo. D. Niels Hemmingsens Postill, trykt paa Tydsk i Wittenberg 1571, 8vo. Jens Munks Gronlandske Rejse, trykt paa Hollandsk, og paa Tydsk i Frankfurt 1650, 4to. D. Jesper Rasm. Brochmards Evangelisches Licht und Recht, trykt i Ulm 1638, 8vo. D. J. Jersfins Troens Bey til det evige Liv og Troens Kamp og Seyer, Saml. til den D. S. 1 B. 2 S. M overfat

hævdede daværende direktør for Det Kgl. Bibliotek H.O. Lange (1863-1943), at ”Boghistorie, Bibliografi og Bibliotekshistorie maa Bibliotekaren med Forkærlighed dyrke”.⁵ Da Svend Dahl blev redaktør af tidsskriftet *Bogvennen* i 1926, blev ordet boghistorie også en del af undertitlen: *Bogvennen. Aarbog for Bogkunst og Boghistorie*. I det samme årti, i 1923, indleverede bibliotekar Lauritz Nielsen (1881-1947) den første danske doktordisputats i boghistorie, som han skrev i tæt tilknytning til sin bibliografi over danske bøger fra 1400-tallet og 1500-tallet.⁶

I en artikel om boghistorie, der blev trykt i den skandinaviske efterfølger til den danske håndbog i bibliotekskundskab, *Nordisk leksikon for bogvæsen*, definerede Svend Dahl boghistorien således:

I Modsætning til Litteraturhistorien, der beskæftiger sig med Bøgernes Aandelige Indhold og deres Forfatteres Indsats i Aandshistorien, omfatter Boghistorien den historiske Udvikling af Bogen som materielt Objekt, dens ydre Form, dens Fremstilling og Udstyrelse; Papirets og andre Skrivematerialers Historie, Skriftens, Bogtrykkets og Illustrationskunstens Udvikling samt Indbindingens Historie; hertil kan yderligere føjes de skiftende Tidens Former for saavel Bogspreddning (Boghandel, Bogauktioner) som Bogindsamling (Biblioteker, Bibliofili). Der foreligger en righoldig Litteratur om Boghistorie, men ganske overvejende om de enkelte Grene af den; særlig indgaaende er Bogtrykkets Historie behandlet.⁷

Derefter citerede Svend Dahl bøger, der behandlede bogens historie på en holistisk måde, heriblandt hans egen *Bogens Historie*.⁸

I Dahls beskrivelse af de forskellige dele af boghistorien er der kun ét vigtigt område i de seneste årtiers boghistorie, som ikke er inkluderet, og det er spørgsmålet om læsning. Svend Dahls definition er mere begrænset og fokuseret på den fysiske bogs historie i det moderne Europa end den mere omfattende definition, som den engelske boghistoriker James Raven har givet. I sin introduktion til boghistorie hævder Raven, at boghistorie omhandler produktion, udbredelse og modtagelse af tekster i alle deres materielle former på tværs af alle samfund til alle tider: ”Book history aspires to study the historical consequences of the production, dissemination and reception of texts, in all their material forms, across all societies and in all ages”.⁹

I det følgende vil jeg forsøge at give et overblik over nyere dansk boghistorisk forskning. Der findes fremragende undersøgelser af feltet i Danmark i perioden 1950-2005.¹⁰ I denne artikel ønsker jeg derfor at pege på aktuelle tendenser inden for boghistorisk forskning i Danmark. Artiklen bygger på en artikel, som jeg fik udgivet på engelsk i 2013, men fordi der er sket så meget på området siden da, gav det efterhånden ikke mening blot at oversætte den engelske artikel.¹¹ Jeg vil forsøge at dække perioden fra 2005. Artiklen vil fokusere på forskning, der beskæftiger sig med bogens historie i Danmark efter bogtrykkunstens indførelse, og især på forskning, der bevidst omhandler det boghistoriske felt. Det betyder, at palæografi og middelalderstudier ikke behandles. Det betyder også, at den boghistoriske forskning i Danmark eller af danskere, der har arbejdet med udenlandsk boghistorie, ikke bliver behandlet. Den implicite, bagvedliggende definition på boghistorie i denne artikel er således snævrere end både Svend Dahls og James Ravens. Undervejs vil jeg komme med anbefalinger til mulige boghistoriske indsatsområder, som især bygger på perspektivet fra et nationalbibliotek.

Forskningsinfrastruktur

Lad os i første omgang se på den boghistoriske forskningsinfrastruktur i form af tidsskrifter, institutioner og netværk. Videnskabelige tidsskrifter er en vigtig del af forskningsinfrastrukturen og et område, der har oplevet store forandringer: Mange er ophørt med at udkomme, mens andre er gået over til kun at udkomme digitalt. Dødelisten først: de tidsskrifter, der er ophørt med at udkomme.

Nordisk tidsskrift for bok- og biblioteksväsen blev grundlagt i 1914 og nedlagt i 1997. I det nye årtusinde blev det genoplivet af et konsortium af skandinaviske nationalbiblioteker under den lidt ændrede titel *Nordisk tidsskrift for bok- og bibliotekshistoria*. Der udkom tre årgange (2001, 2002 og 2006), hvorefter lederne af de nordiske nationalbiblioteker i 2006 besluttede, at tidsskriftet ikke skulle fortsætte.¹²

Bogens verden blev grundlagt i 1906 og fra 1927 udsendt som medlemsblad for Danmarks Biblioteksforening. Tidsskriftet ophørte i 2011. I de senere år havde tidsskriftet mange artikler, der gennemgik det forgange års bøger om et bestemt felt, men tidligere havde der også været boghisto-

riske artikler, som f.eks. artiklen ”Middelalderbøger i danske Biblioteker” af Erik Dal.¹³

Magasin fra Det Kgl. Bibliotek var i perioden 1980-2018 et formidlings-tidsskrift udgivet af Det Kgl. Bibliotek, som også indeholdt regulære forskningsbidrag.¹⁴ Det blev stoppet af økonomiske grunde, og for at biblioteket kunne formidle mere direkte til forskellige brugergrupper i stedet for at kommunikere med flere grupper i ét format.

Grafiana blev udgivet fra 1986 til 2004. I nogle år udsendte Mediemuseet nyhedsbrev via e-mail og udgav desuden små bøger om bogtrykkets historie i Danmark.¹⁵ Med udgangen af 2018 lukkede mediemuseet som institution efter at være blevet en del af Odense Museum.

Andre tidsskrifter med boghistorisk indhold udkommer fortsat. *Bogvennen* er blevet udgivet af Forening for Boghaandværk siden 1890. Tidsskriftet har i de senere år udsendt særlige udgaver med vægt på boghistorie. Forening for Boghaandværk udgiver også det kvartalsvise nyhedsbrev *Nyt for bogvenner*, og den arrangerer en årlig udstilling af boghåndværk med et tilhørende katalog i forbindelse med overrækkelsen af priser for årets boghåndværk. Forening for Boghaandværk forener bogbranchen med bibliotekets verden. I en række år har man set fælles publikationer fra Det Kgl. Bibliotek og foreningen som f.eks. bogen *Alle tiders tryk* om Det Kgl. Biblioteks småtrykssamling,¹⁶ men denne samproduktion er aftaget.

Siden 1954 har Det Kgl. Bibliotek udgivet forskningstidsskriftet *Fund og Forskning i Det Kgl. Biblioteks Samlinger*. Fra 2020 udgives det kun digitalt på tidsskrift.dk – Det Kgl. Biblioteks platform for faglige, videnskabelige og kulturelle tidsskrifter i digital fuldtekst. *Bibliotekshistorie* udgives med uregelmæssige mellemrum af Dansk Bibliotekshistorisk Selskab.

På de danske universiteter eksisterer boghistorie hverken som studieretning eller lærestol. I en årrække blev der undervist i boghistorie på Den Kgl. Biblioteksskole, men det eksisterer ikke som selvstændigt fag længere. I 2010 ændrede Den Kgl. Biblioteksskole, som også havde en afdeling i Aalborg, navn til Det Informationsvidenskabelige Akademi, IVA, og i januar 2013 fusionerede IVA med Københavns Universitet, hvor det siden er

blevet en del af Institut for Kommunikation. På historiestudiet ved Aalborg Universitet bliver der med mellemrum udbudt kurser i boghistorie.

Dansk Bibliofil-Klub blev grundlagt i 1942. Klubben udgiver bøger og kataloger over sine udstillinger, og dens medlemmer redigerede det katalog over danske bogsamlere fra det 20. århundrede, som blev udgivet i samarbejde med *Bogvennen*, og som vil blive omtalt nedenfor. Medlemmerne af Dansk Bibliofil-Klub har udgivet mindre bøger og pjecer om en række boghistoriske emner i en serie ved navn ”bibliofilier”. I serien kan man f.eks. læse om Mogens Zielers exlibris og om A.G. Moltkes bibliotek.¹⁷

Dansk Bibliotekshistorisk Selskab, Dansk Forening for Bogbind og Dansk Exlibris-Selskab er andre foreninger, der samler personer med boghistorisk interesse og står for udgivelser om boghistoriske emner. Dansk Forening for Bogbind og Dansk Exlibris-Selskab er begge ophørt med at eksistere i 2022.

Der er traditioner for nordisk samarbejde inden for boghistorie. Flere danske forskere er medlemmer af Nordisk Netværk for Editionsfilologer (NNE), der blev grundlagt i 1995. Netværket har arrangeret årlige konferencer om editionsfilologi, og siden 1999 har det udgivet sin egen serie, hvoraf bind 14 blev udgivet i 2022.¹⁸ Danske forskere deltager også i European Society for Textual Scholarship og har offentliggjort artikler i dets tidsskrift *Variants* og i tidsskriftet *Genesis*, et tidsskrift for genetisk kritik.¹⁹

Boghistorisk forskning har draget fordel af en tværnational tilgang. En række forskere er med i *SHARP – The Society for the History of Authorship, Reading and Publishing* og i andre selskaber, som mere eller mindre eksplicit har boghistoriske emner på panelerne ved konferencer, som f.eks. *Renaissance Society of America*.²⁰ Mange har været medlemmer af *Nordisk Forum for Boghistorie*, der dog har ligget stille siden udbruddet af covid-19. Den globale pandemi har ellers betydet en vækst i onlineseminarer mellem boghistoriske miljøer.

De danske bøgers historie

James Raven har kritiseret den nationale ramme for en del boghistorisk forskning med den begrundelse, at nationen er en vildledende enhed at undersøge emnet inden for.²¹ Det kan i dansk boghistorie være svært